

بررسی وجه و وجه‌نمایی و تشریح آن در زبان فارسی

مهرانگیز برآورده^۱، حبیب گوهری^۲

چکیده

وجه‌نمایی، مفهومی معنایی است که نیت و نگرش گوینده را در مورد وضعیت گزاره بیان می‌کند. وجه نیز از جمله ابزارهایی است که توسط وجه‌نمایی به خدمت گرفته می‌شود. در منابع دستور سنتی زبان‌ها، فعل را حداقل شامل سه و حداکثر شش وجه دانسته‌اند. همه این منابع سه وجه اخباری، التزامی و امری را پذیرفته و برخی، وجوه دیگری مانند مصدری، شرطی، وصفی و دعایی را نیز ذکر کرده‌اند؛ اما در این منابع ذکر نشده است که این دسته‌بندی برپایه چه اصلی صورت گرفته و ملاک انتخاب وجه فعل در جملات مختلف چیست. در این مقاله از جدیدترین دسته‌بندی وجه و مفهوم وجهیت بحث و به تفاوت این دو با یکدیگر در زبان فارسی پرداخته شده است. همچنین با توجه به تعاریف وجوه اخباری، التزامی و امری، به این نکته دست یافته شده که در همه وجوه، نگرش گوینده نسبت به وقوع و یا عدم وقوع فعل در انتخاب وجه دخیل است، زیرا اساساً وجه نشان‌دهنده میزان قاطعیت گوینده در مورد اجرای گزاره، به ویژه فعل است. برای هر سه وجه به عنوان معنای مرکزی در «احتمال وقوع» می‌توان معنای مرکزی نظر گرفت. بنابراین می‌توان برای وجه فعل پیوستاری در نظر گرفت که در یک سوی آن رخداد فعل حتمی است و در سوی دیگر غیرمحتمل است.

واژگان کلیدی: وجه‌نمایی، اخباری، التزامی، امری، زبان فارسی.

^۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی دانشگاه آزاد ایلام، ایلام، ایران (نویسنده مسئول)

mehrangizbaravardeh@yahoo.com

^۲. عضو هیات علمی گروه زبان‌شناسی دانشگاه آزاد ایلام، ایلام، ایران

h_gowhary@yahoo.com

۱- مقدمه

وجهیت و وجه^۳ فعل از جمله موضوعاتی است که هم زبان‌شناسان گذشته مانند یسپرسن^۴ (۱۹۲۴) و هم متاخران چون پالم^۵ (۱۹۸۶)، تولان^۶ (۱۹۸۸)، فاولر^۷ (۱۹۸۶) سیمپسون^۸ (۱۹۹۳) و لمپرت^۹ (۲۰۰۰) به آن پرداخته‌اند. لاینز^{۱۰} (۱۹۷۷: ۵۴۱) اشاره می‌کند که وجهیت به نگرش و عقاید مردم در مورد گزاره‌های بیان شده و نیز به ادات اختیاری گزاره‌های بیان شده توسط آن گزاره‌های بیان شده و نیز به ادات اختیاری توصیف شده توسط آن گزاره‌ها اشاره دارد.

کوئرک^{۱۱} (۱۹۸۵: ۲۱۹) وجهیت را قضاوت‌گوینده در مورد اعتبار و صحت گزاره‌ها می‌داند. پالم^{۱۲} (۱۹۶۶: ۱۶) معتقد است، وجهیت دستوری‌شدگی نگرش‌ها و عقاید ذهنی‌گوینده است. ژیان لی^{۱۳} (۱۹۹۹: ۲۱) وجهیت را درجه‌هایی میان درست و نادرست در نظر می‌گیرد.

دهقان در دستور خود، وجه‌نمایی را از ویژگی‌های فعل می‌داند و می‌گوید افعال به شش صورت یا وجه استعمال می‌شوند که عبارتند از: ۱. وجه اخباری؛ آن صورت از وجه که کاری را به صورت خبر بیان کند: خواهیم رفت. ۲. وجه التزامی؛ وجهی که کار را به صورت شک، دو دلی و آرزو بیان می‌کند: ممکن است بیاید، گمان می‌کنم برود، ای کاش آمده باشد. ۳. وجه شرطی؛ آن وجهی است که کار را به صورت شرط بیان کند: اگر درس بخوانی، کامیاب می‌شوی. دهقان در مورد جمله شرطی توضیح بیشتری می‌دهد و می‌گوید "جمله شرطی جمله‌ای است که با "اگر"، "چون"، "هرگاه" و امثال آن شروع شده باشد و معنی شرط را برساند." ۴. وجه امری؛ وجهی که کار را به طور حکم و فرمان بیان می‌کند: بنویس. ۵. وجه وصفی؛ در این صورت از وجه، فعل به صورت صفت و در معنی فعل استعمال می‌شود: هر یک چیزی گرفته بازگشتند. فعل وصفی، خواه فاعلش مفرد باشد خواه جمع، همیشه مفرد استعمال می‌شود و... نباید بعد از آن "واو" حرف ربط آورده شود. ۶. وجه مصدری؛ در این وجه، فعل به

3. Mood and modality

4. Jespersen

5. Palmer

6. Toolan

7. Fowler

8. Simpson

9. Lampert

10. Lyons

11. Quirk

12. Li

صورت اسم درآمده است: باید رفتن. وجه مصدری غالباً بعد از افعال "بایستن"، "یارستن" (توانایی داشتن)، "خواستن" و "توانستن" می آید: نخواهم آمدن.

فرشیدورد (۱۷:۱۳۴۸) در دستور فرشیدورد، فعل از لحاظ دلالت آن بر اخبار و امر و احتمال، سه حالت یا وجه دارد: وجه اخباری، وجه التزامی و وجه امری. فرشیدورد با نظر دستورنویسهای ایرانی که به شش وجه برای زبان فارسی قائل شده‌اند مخالف است و آن را امری از موارد ناپسند تقلید از دستوره‌های بیگانه دانسته است که با روح و ساختمان زبان فارسی ناسازگار است.

باطنی معتقد است که توصیف یک مفهوم زبانی هم باید از لحاظ صوری باشد و هم از لحاظ معنایی، و از این رو، "باید" را هم از لحاظ صوری و هم معنایی بررسی می‌کند. باطنی فعل "باید" را از انواع فعل کمکی می‌داند و نه فعل وجهی، و در تعریف فعل کمکی می‌گوید که فعلی است که معمولاً مفهومی تازه که نشان دهنده نوعی نگرش از طرف گوینده است را به مفهوم فعل اصلی اضافه می‌کند. چنین تعریفی با نظرات سایر زبان‌شناسان در مورد فعل کمکی متفاوت است، چرا که از نظر ایشان، فعل کمکی فعلی است که برای کمک به صرف شدن فعل اصلی به کار می‌رود (انوری و گیوی ۱۳۸۵: ۷۰).

تقسیم بندی طالقانی در مورد وجه همچون طبقه بندی دهقان (۱۹:۱۹۹۱) است، اما تفاوت قابل ذکر در نحوه تعریف آنهاست. مثلاً دهقان در تعریف و شناسایی وجه از معیار معنایی استفاده می‌کند: "وجه اخباری آن صورت از وجه است که کاری را به صورت خبر بیان کند" اما طالقانی در این زمینه از شرایط صدق و زمان دستوری بهره می‌گیرد: "وجه اخباری آن است که از وقوع امری در گذشته، حال یا آینده به طور قطع و یقین خبر دهد و فعل‌های "ماضی مطلق، ماضی استمراری، ماضی نقلی، ماضی بعید، مضارع اخباری و مستقبل از این نوعند" (۴۶:۱۹۹۱) و یا "وجه التزامی آن است که وقوع و حدوث امری را در گذشته یا آینده به طریق شک و تردید یا میل و آرزو و غیره بیان کند" (همان).

۲- وجه‌نمایی و وجه

۲-۱- وجه‌نمایی

وجه‌نمایی از آن جمله مفاهیم معنایی است که فاقد تعریفی قطعی و یکسان میان زبان‌شناسان است و از این رو تعاریفی چند برای آن ارائه داده‌اند. پالمر (۲۹:۱۹۹۴) علت این امر را وجود ابهام و پراکندگی در معنانشناسی پدیده وجه‌نمایی می‌داند و اذعان می‌دارد که هیچ مشخصه واحدی که بتواند همبسته وجه‌نمایی باشد، به آن صورت که می‌توان زمان دستوری را

بیان دستوری یا دستوری‌شدگی زمان دانست، وجود ندارد. اما از این میان، آن تعریفی را که از جامعیت و عمومیت بیشتری بین اهل علم برخوردار است، می‌توان اینگونه پنداشت که در کنار نمود و زمان، وجه‌نمایی سومین مشخصه اصلی رخداد است.

"وجه‌نمایی" مفهومی معنایی است که نیت و نگرش گوینده را در مورد وضعیت گزاره بیان می‌کند؛ وجه‌نمایی بیان نظر گوینده است در مورد وقوع یک رخداد در جهان، به این معنا که اگر نظر گوینده این است که رخدادی لازم است اتفاق بیفتد، شاید اتفاق بیفتد، بهتر است اتفاق بیفتد و یا می‌تواند اتفاق بیفتد، این نظر در زبان طبیعی به کمک وجه‌نمایی بیان می‌شود. در ذیل، برای درک بهتر، چند مثال از زبان فارسی ارائه می‌شود:

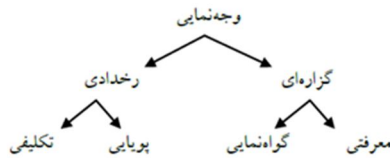
۱. رؤیا باید به مهمانی رفته باشد.

۲. رؤیا شاید به مهمانی رفته باشد.

در این مثال "باید" نشان می‌دهد که رخداد "به مهمانی رفتن رؤیا" از نظر گوینده الزاماً اتفاق افتاده است، در حالی که نظر وی در این مورد در زمانی که از قید "شاید" استفاده می‌کند، از قدرت کمتری برخوردار است و تنها به یک حدس و احتمال تبدیل می‌شود و بدینوسیله تعهدی نسبت به صحت رخداد مذکور از خود نشان نمی‌دهد.

زبان‌شناسان حوزه‌های مختلف می‌توانند از زوایای متفاوتی به مطالعه و بررسی وجه‌نمایی بپردازند؛ برای مثال، رده‌شناسان سعی می‌کنند که کشف کنند چه سازوکارهایی در زبان‌های مختلف دنیا در خدمت وجه‌نمایی قرار می‌گیرند و در نهایت، اعلام کنند که مجموعه ابزارهای زبانی بیان آن چه چیزهایی هستند. اهمیت مطالعات رده‌شناختی را می‌توان در چند نکته بیان کرد. اول، مجموعه سازوکارهای زبانی بیان وجه‌نمایی به دست داده می‌شود. دوم، ارائه فضای مفهومی برای وجه‌نمایی؛ در این فضای مفهومی انواع وجه‌نمایی‌های موجود در زبان‌های دنیا به دست می‌آید. سوم، زبان‌شناسان سایر حوزه‌ها را که علاقه‌مند به مطالعه وجه‌نمایی هستند، هدایت می‌کند که به چه نکته‌هایی در زبان برای مطالعه موضوع مورد بحث دقت کنند. و چهارم، آشکار شدن تقریبی سیر کلی تغییرات زبانیها به وسیله مقایسه سازوکارهای وجه در مطالعه هم‌زمانی، با همین سازوکارها در ادوار گذشته. مورد آخر می‌تواند تبعات مختلفی داشته باشد؛ کشف مسیر تغییرات زبانی، کمک به بازسازی زبان آغازین، تکامل شناختی بشر و غیره. یکی از مطالعاتی که در این زمینه انجام شده است، اثر پالم (۲۰۰۱: ۷۶) است که مرجع بسیاری از این مطالعات قرار گرفته است.

اهمیت این پژوهش از این روست که در ارتباط‌های روزمره بشر و بسیاری از امور انسانی، تحلیل متون سیاسی و غیرسیاسی، ترجمه، دادگاه‌های قضایی و غیره، فهمیدن نیت و نگرش گوینده در مورد وضعیت گزاره بسیار تعیین کننده است؛ اینکه فردی تأیید میکند که گزاره رخ داده، نداده، ممکن است رخ دهد، باید رخ دهد و رخ دادنش وابسته به شرایط خاصی است و یا اینکه اگر اتفاق بیفتد چه عواقبی خواهد داشت امری نیست که بتوان آن را دور از ذهن پنداشت و نسبت به آن بی‌توجه بود. از این رو، نگارنده وظیفه خود می‌داند در جهت روشن کردن این موضوع گامی بردارد.

نمودار وجه‌نمایی (برگرفته از پالمر، ۲۰۰۱)

به بیان ساده، وجه‌نمایی بیان نظر گوینده است در مورد وقوع یک رخداد در جهان؛ این جهان می‌تواند جهان خارج، جهان بیرونی و واقعی باشد یا جهان غیر خارج، جهان ذهنی و یا تخیلی؛ به این معنا که به نظر گوینده این رخداد لازم است اتفاق بیفتد، شاید اتفاق بیفتد، بهتر است اتفاق بیفتد، می‌تواند اتفاق بیفتد، رخ دادنش وابسته به شرایط خاصی است. اگر بخواهد اتفاق بیفتد به چه چیزها و شرایطی نیاز دارد و یا اینکه اگر اتفاق بیفتد چه عواقبی خواهد داشت. مفهوم مشترک و مرکزی تمام امکان‌ها، رخ دادن اتفاق است که آن را "رخداد" می‌دانیم. زوایا و دیدگاه‌های مختلفی وجود دارند که به وسیله آنها می‌توان به این رخداد پرداخت و آن را بررسی کرد که همان "وجه‌نمایی" است، و کسی باید باشد که به این رخداد از زوایای مختلف بنگرد که در اغلب موارد "گوینده" است. پس، همانطور که در بالا گفته شد، وجه‌نمایی بیان نظر گوینده در مورد رخداد است.

۱-۲- مقایسه دو وجه‌نمایی گزاره‌ای و رخدادی

وجه‌نمایی گزاره‌ای آن وجه‌نمایی است که بر نگرش فردبنیاد گوینده درباره ارزش صدق یا وضعیت واقعیت گزاره تأکید می‌کند. در مقابل، تأکید وجه‌نمایی رخدادی، بر نگرش فردبنیاد گوینده در مورد کنش‌های بالقوه و نه حقیقی است.

در حقیقت، تفاوت وجه‌نمایی گزاره‌ای و وجه‌نمایی رخدادی بر سر دامنه آنهاست؛ دامنه وجه‌نمایی گزاره‌ای در سطح کل گزاره است، یعنی کل گزاره در دامنه این وجه‌نمایی قرار می‌گیرد و این درحالی است که دامنه وجه‌نمایی رخدادی محدود به رخداد است. از دیدگاه نحوی، گروه متمم‌نما در دامنه وجه‌نمایی گزاره‌ای قرار می‌گیرد، و گروه فعل کوچک در دامنه وجه‌نمایی رخدادی قرار دارد. گروه متمم‌نما شامل فاعل (موضوع بیرونی) و محمول و در صورت وجود (موضوع درونی) و در نتیجه کل گزاره است، و به همین جهت است که بسیاری از زبان‌شناسان وجه‌نمایی گزاره‌ای را یک ظرفیتی (دارای موضوع درونی) دانسته‌اند. در عین حال، گروه فعل کوچک، تنها محمول و در صورت وجود، موضوع درونی را شامل می‌شود، و از این رو وجه‌نمایی‌های رخدادی را دو ظرفیتی می‌دانند که در کنار گروه فعل کوچک (در مقام موضوع درونی)، فاعل نیز نقش موضوع بیرونی آنها را بازی می‌کند.

به طور مثال در بازنمایی معنایی این دو وجه‌نمایی، در دگرگویی‌های معنایی، تفاوت آنها با دو واژه *that* و *for* مشخص می‌شود؛ *that* نشانگر قضاوت گوینده درباره گزاره و *for* نشانگر نگرش گوینده درباره یک رخداد آتی محتمل است:

3. *Kate must be at home now* . (وجه‌نمایی گزاره‌ای؛ معرفتی)

"کیت باید اکنون در منزل باشد."

It is necessarily the case that Kate is at home now.

4. *Kate must come in now* (وجه‌نمایی رخدادی؛ تکلیفی)

"کیت باید اکنون به داخل بیاید"

It is necessary for Kate to come in now.

(پالمر، ۲۰۰۱: ۷)

طبق نظر پالمر (۲۰۰۱)، وجه‌نمایی گزاره‌ای خود دارای دو شاخه وجه‌نمایی معرفتی و وجه‌نمایی گواه‌نمایی است.

۱-۱-۲- وجه‌نمایی معرفتی

وجه‌نمایی معرفتی یا گوینده‌محور (بای بی ۱۹۸۵ به نقل از نیوتس، ۲۰۰۶: ۷) نشأت گرفته از جهان بینی، شخص گوینده است؛ بدین صورت که وی بر اساس آموزش‌هایی که در طول زندگی می‌بیند و توانایی‌های ذهنی و تجربیانش، به شناخت و دانشی نسبی در مورد جهان

خارج و به طور کل عالم مقال می‌رسد. در مواجهه گوینده با رخداد‌های مختلف، و تفسیر این رخدادها نسبت به جهان خارج و جهان‌های پنداری‌اش، مفهومی در سطح شناخت وی شکل می‌گیرد. این مفهوم برای توصیف شدن وارد دنیای زبانی در ذهن گشته، معناشناسی خاصی را جذب می‌کند و به وسیله نحو خاصی در تعامل زبانی شرکت می‌کند. در واقع، گوینده زمانی از این وجه‌نمایی در کلامش استفاده می‌کند که گزاره‌های زبانی را بنا بر اعتقاد و دانشش بیان می‌کند، به این صورت که در مورد صحت آنچه می‌گوید یا کاملاً مطمئن است و یا تردید دارد.

(پالمر، ۲۰۰۱: ۶) Kate may be at home now. 5

"کیت ممکن است الان در خانه باشد".

۲-۱-۲- وجه‌نمایی گواه‌نمایی

پالمر در توضیح وجه‌نمایی گواه‌نمایی از نظام به کار گرفته شده در زبان پوموی مرکزی استفاده می‌کند.

ایزارهای وجه‌نمایی در این نظام، وجه‌نمایی گزاره‌ای را به صورت‌های دانش عمومی، تجربه شخصی دست اول (تجربه بینایی)، تجربه شنیداری، تجربه حاصل از گفت و شنود و استنباط نشان می‌دهند.

به عنوان مثال، گزاره "باران باریدن"، به پنج صورت وجه‌نمایی متفاوت می‌تواند مطرح شود:

الف) دانش عمومی: یک حقیقت اثبات شده "باران باریدن"

ب) تجربه شخصی دست اول: خودم دیدم "باران باریدن"

ج) تجربه شنیداری: خودم شنیدم "باران باریدن"

د) گفت و شنودی: به من گفته شده "باران باریدن"

و) استنباط: همه چیز خیس است "باران باریدن"

شبهات وجه‌نمایی‌های معرفتی و گواه‌نمایی در اینست که هر دو بیانگر منش و نگرش گوینده نسبت به ارزش یا وضعیت صدق گزاره هستند؛ هر دو وجه‌نمایی گزاره‌ای هستند، اما تفاوت آنها در اینست که گوینده با استفاده از وجه‌نمایی معرفتی، قضاوتش را در مورد صدق گزاره نشان می‌دهد، در حالیکه زمانی می‌تواند از وجه‌نمایی گواه‌نمایی استفاده کند که شاهدهی را ارائه کند که برای وضعیت صدق گزاره در اختیار دارد.

۲-۱-۲- وجه‌نمایی رخدادی

آنچه را که پالمر وجه‌نمایی رخدادی می‌نامد، در دیگر آثار وجه‌نمایی ریشه‌ای نامیده می‌شود؛ این وجه‌نمایی در بردارنده دو وجه‌نمایی پویایی و تکلیفی است. اما عنوان‌دهی متفاوت پالمر از جهت مفهوم این وجه است؛ مبنای عنوان "رخدادی" ماهیت آن است؛ وجه‌نمایی که در مورد رخداد حمل شده به وسیله محمول گزاره است. از این رو، عنوان "وجه‌نمایی رخدادی" نوعی خودم‌معرف است. این وجه‌نمایی را کنشگر محور نیز نامیده‌اند (بای‌بی ۱۹۸۵ به نقل از نیوتس، ۲۰۰۶: ۷). در صحبت از دو نوع وجه‌نمایی رخدادی، یعنی وجه‌نمایی‌های تکلیفی و پویایی، می‌توان گفت آنچه که این دو وجه‌نمایی را از هم متمایز می‌کند اینست که در وجه‌نمایی تکلیفی، عامل‌های شرطی‌سازی نسبت به عامل مربوطه، خارجی هستند؛ به این معنا که دو مفهوم "اجازه" و "اجبار" از طرف یک منبع خارجی اعمال می‌شوند، در حالیکه این عاملها در وجه‌نمایی پویایی، درونی هستند؛ این وجه‌نمایی مبین توانایی یا رضایت و میل خود فرد نسبت به رخداد است:

6. John may/can come in now. (وجه‌نمایی تکلیفی، اجازه)

"جان ممکن است/میتواند الان بیاید تو."

7. John must come in now. (وجه‌نمایی تکلیفی، اجبار)

"جان باید الان بیاید تو"

8. John can speak French. (وجه‌نمایی پویایی، توانایی)

"جان میتواند به فرانسه صحبت کند"

9. John will do it for you. (وجه‌نمایی پویایی)

"جان آن را برایت انجام خواهد داد"

۲-۱-۲-۱- وجه‌نمایی تکلیفی

وجه‌نمایی تکلیفی برخاسته از دانش گوینده نسبت به جهان خارج و بیان اعتقادش در مورد میزان صحت رخداد نیست، بلکه برخاسته از خواسته منبع مجوز دهنده در مورد محمول گزاره و موضوع بیرونی گزاره است. اگر منبع مجوز دهنده بخواهد جهان‌ش شبیه جهانی بشود که می‌خواهد، از این رو، موقعیت مورد نظرش را تحمیل می‌کند تا به خواسته‌اش برسد، در این صورت از وجه‌نمایی تکلیفی اجبار استفاده می‌کند، چرا که معتقد است که رخداد مدنظر باید در همه جهان‌های ممکن صورت بگیرد. اما اگر تنها ترجیح دهد که جهان‌ش شبیه جهانی بشود که می‌خواهد، آنگاه از وجه‌نمایی تکلیفی اجازه‌ای کمک می‌گیرد. منبع مجوز دهنده در جمله‌های یک بندی گوینده است:

۱۰. دخترا باید درس خوندن رو تا آخر ادامه بدن. (تکلیفی اجبار)

و در جمله‌های دو بندگی، فاعل بند پایه - معلم - است:

۱۱. معلم به شاگرداش گفت می‌تونن کلاسو ترک کنن. (تکلیفی اجازه)

پس، وجه‌نمایی تکلیفی آن وجه‌نمایی است که با مفاهیم اجبار و اجازه سروکار دارد.

۲-۱-۲- وجه‌نمایی پویایی

به طور سنتی، این وجه‌نمایی را، که نام دیگر آن وجه‌نمایی ذاتی است، مسئول اعطای ویژگی خاصی به مشارک فاعلی بند دانسته‌اند؛ از طریق ابزار به کار گرفته شده در خدمت این نوع وجه‌نمایی، نشان داده می‌شود که فاعل قادر است کنش مطرح شده به وسیله فعل اصلی بند را انجام دهد:

۱۲. اون بچه می‌تونه آواز بخونه.

۲-۲- وجه

یکی از ابزارهای دستوری نشان دادن وجه‌نمایی در زبان‌ها وجه است که عموماً به صورت پیشوند/پسوند افزایشی بر روی فعل نشان داده می‌شود. انواع کلی وجه‌ها در زبان‌ها عبارت از اخباری، التزامی و امری است، و اخباری و التزامی با مفاهیم محقق و نامحقق مرتبط هستند. پالمر می‌گوید که مفهوم محقق با بیان واقعیت و حقیقت همراه است و هر آنچه غیر از این باشد نامحقق است. چالکر و همکاران (۱۹۹۸) مهمترین تفاوت میان این دو را در این می‌دانند که محقق چیزی را بیان می‌کند که در زمان تولید پاره‌گفتار صادق است، و در مقابل، نامحقق چیزی را بیان می‌کند که در زمان ادای پاره‌گفتار صادق نیست (چالکر و همکاران، ۱۹۹۸ به نقل از کسور، ۲۰۱۰).

از نظر پالمر (۲۰۰۱) تمایز دوشقی میان مفاهیم معنایی محقق/نامحقق در زبان‌های اروپایی به صورت تمایز دوشقی دستوری اخباری/التزامی خود را نشان می‌دهد؛ به گونه‌ای که وجه اخباری مفهوم محقق را و وجه التزامی مفهوم نامحقق را نشان می‌دهد. در برخی زبان‌ها، مثل زبان‌های سرخ‌پوستان آمریکا، آنچه نشان‌دهنده تمایز مفهوم محقق/نامحقق است، ابزاری دستوری به همین نام - محقق/نامحقق - است.

پالمر می‌گوید که میان این دو نوع ابزار دستوری تفاوتی رده‌شناختی وجود ندارد و هر دو بیانگر تمایز معنایی محقق/نامحقق هستند. اما تفاوتی دستوری میان این دو مشاهده می‌شود و آن اینست که اگرچه وجه‌های اخباری/التزامی می‌توانند با زمان دستوری بیابند، محقق و نامحقق دستوری با نظام زمان دستوری ظاهر نمی‌شوند؛ بلکه زمان‌های

گذشته و حال را با محقق و آینده را با ابزار دستوری نامحقق نشان می‌دهند. در ادامه به بررسی انواع وجه خواهیم پرداخت:

۲-۲-۱- وجه اخباری: بعضی از صیغه‌های فعل برای خبر دادن از کار یا حالتی آورده می‌شود. در صیغه‌های وجه اخباری گوینده «وجه اخباری» این گونه صیغه‌ها از به روی دادن فعل یا وجود حالتی که از آن خبر می‌دهد، یقین دارد و اسناد در آن قابل صدق و کذب است. در تمامی تعاریف بر این نکته تأکید شده است که وجه اخباری در صورتی به کار می‌رود که وقوع یا عدم وقوع فعل از نظر گوینده حتمی باشد. دیروز باران بارید.

۲-۲-۲- وجه التزامی: هرگاه واقع شدن یا واقع نشدن فعل مسلم نباشد، فعل در وجه التزامی آورده می‌شود. فعلی که به وجه التزامی است، اغلب دنبال فعل دیگر می‌آید. وجه التزامی آن صورت یا جنبه‌ای از فعل است که بر امری احتمالی و غیرقطعی مثل آرزو، میل، خواست، دعا، امید، شرط، شک، لزوم و مانند آنها دلالت کند. درخصوص این وجه، این نکته در تمامی منابع مشترک است که «وقوع یا عدم وقوع فعل غیرقطعی است». رؤیا یا انتظار داره که امسال کنکور قبول بشه.

۲-۲-۳- وجه امری: در بعضی صیغه‌های فعل، فرمانی به نفی و اثبات می‌دهیم؛ یعنی به کسی می‌گوییم که کاری را انجام دهد یا ندهد و یا حالتی را بپذیرد یا نپذیرد. در وجه امری کار به صورت حکم و فرمان، خواهش، خواست و تمنا بیان می‌شود. در وجه امری اگر گوینده بخواهد نشان دهد که از نظر او فعل جمله به وقوع می‌پیوندد، وجه اخباری را به کار می‌برد و اگر درمورد وقوع فعل به هر طریقی دچار شک باشد و وقوع فعل هرچند تحقق‌پذیر باشد، اما حتمی نباشد، از وجه التزامی بهره می‌گیرد. درخصوص وجه امری نیز باید گفت آنچه در کاربرد وجه امری زبان فارسی اهمیت دارد، نگرش گوینده به اجرای امر و فرمان از سوی مخاطب است. اگر گوینده بخواهد به مخاطب خود نشان دهد که او راه دیگری جز اجرای امر و فرمان او ندارد و امر او غیرقابل چشم‌پوشی است، از وجه اخباری استفاده می‌کند (همین الان به نادر زنگ می‌زنی و از او معذرت می‌خواهی)، اما چنانچه گوینده برای حفظ ادب و یا با توجه به طبقات اجتماعی و دیگر شوون کاربردشناختی بخواهد به شنونده نشان دهد که الزام و اصراری برای اجرای امر و یا درخواست و خواهش او وجود ندارد، از وجه امری بهره می‌گیرد که در همه صیغه‌ها، به جز دوم شخص مفرد، همانند وجه التزامی است و تنها تفاوت آن با

وجه التزامی در عدم کاربرد شناسه دوم شخص مفرد در وجه امری و کاربرد آن در وجه التزامی است (اگر ممکن است، لطفاً به من یک لیوان آب خنک بده/ بدهید). پس می‌توان وجه امری را کاربرد وجوه اخباری و التزامی برای امر و خواهش دانست.

۳- نتیجه گیری

در این مقاله در مورد وجه‌نمایی و وجه بحث شد، وجه‌نمایی که مفهومی معنایی و بیان کننده نیت و نگرش گوینده در مورد وضعیت گزاره است. بسیاری از مقوله‌های نحوی، چه دستوری مثل افعال کمکی وجهی و چه واژگانی مثل قیدها می‌توانند در خدمت وجه‌نمایی به کار گرفته شوند و هر زبانی می‌تواند یک یا تعداد بیشتری از این ابزارها را برای بیان وجه‌نمایی در اختیار بگیرد. همچنین با توجه به تعاریف وجوه اخباری، التزامی و امری، می‌توان به این نکته دست یافت که در همه وجوه، نگرش گوینده نسبت به وقوع و یا عدم وقوع فعل در انتخاب وجه دخیل است، زیرا اساساً وجه نشان‌دهنده میزان قاطعیت گوینده در مورد اجرای گزاره، به ویژه فعل است. اگر گوینده بخواهد نشان دهد که از نظر او فعل جمله به وقوع می‌پیوندد، وجه اخباری را به کار می‌برد و اگر در مورد وقوع فعل به هر طریقی دچار شک باشد و وقوع فعل هر چند تحقق پذیر باشد، اما حتمی نباشد، از وجه التزامی بهره می‌گیرد. در خصوص وجه امری نیز نگرش گوینده به اجرای امر و فرمان از سوی مخاطب در انتخاب وجه فعل برای بیان امر مهم است. پس اولاً می‌توان وجه امری را کاربرد وجوه اخباری و التزامی برای امر و خواهش دانست، و ثانیاً، با توجه به تعاریف ذکر شده، برای هر سه وجه به عنوان معنای مرکزی در «احتمال وقوع» می‌توان معنای مرکزی نظر گرفت. بنابراین می‌توان برای وجه فعل پیوستاری در نظر گرفت که در یک سوی آن رخداد فعل حتمی است و در سوی دیگر غیرمحمول است.

منابع

- انوری، حسن و احمدی گیوی، حسن (۱۳۸۰)، دستور زبان فارسی ۲، تهران: فاطمی.
 باطنی، محمدرضا (۱۳۴۸)، توصیف دستوری ساختمان زبان فارسی تهران: امیرکبیر.
 دهقان، ایرج (۱۳۳۲)، دستور زبان فارسی، تهران: امیرکبیر.
 فرشیدورد، خسرو (۱۳۴۹)، «وجه فعل در فارسی معاصر»، مجله ادبیات دانشگاه تهران، دوره ۱۸ شماره اول، صص ۸۵-۸۹.
 طالقانی، سیدکمال (۱۳۵۴) اصول دستور زبان فارسی، تهران: امیرکبیر.

- Bybee, L. J. (1985). *Morphology, A Study of the Relation between Meaning and Form*.
Amsterdam: John Benjamins B.V.
- Chalker, S. & E. Weiner 1998. Irreais. Oxford Dictionary of English Grammar. URL:
<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t28.e744>. (30 sep.2010).
- Comrie, B. (1976). Aspect. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fowler, Roger (1986), *Linguistic Criticism*, Oxford: Oxford University Press
- Gawronska, B. &
House, D (1999), "Information extraction and text generation of news reports for a Swedish-
In: R.H. Mannell & J. Robert-Ribes, "English bilingual spoken dialogue system (eds.): ICSLP
volume 4, pp. 1139-1142., '98 Proceedings
.Lampert, G., and M, Lampert (2000), *The conceptual structure(s) of modality Essences and
Frankfurt am Main: ideologies. A study in linguistic (meta-) categorization
Peter
.Lang Verlag*
- Li, J., (1999), "Modality and Meaning of Modal Auxiliaries", In *Journal of Foreign Languages*.
(4): pp 19-23
- Lyons, J (1977), *Semantics (Vol. 2)*, Cambridge: Cambridge University Press
- Palmer, F. R (1986), *Mood and Modality*, Cambridge: Cambridge University Press
- Quer, J. 2001. *Interpreting Mood*. *Probus*. 13: 81-111.
- Quirk, R. et al (1971), *A Grammar of Contemporary English*, London:
(1985)----- *A comprehensive Grammar of the English* Longman
.London: Longman, Language
- Simpson, P (1993), *Language, Ideology and Point of View*, London: Routledge
- Toolan, M (1988), *Language in literature: An introduction to stylistics*
London: Arnold
- Palmer, F. R. 1986. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nuyts, L. 2006. *Modality: Overview and Linguistic Issues*. In W. Frawley (ed.). *The Expression of Modality*. 1-26. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Lyons, J. 1977. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jespersen, O. 1924/1992. *The Philosophy of Grammar*. London: Allen & Unwin. Reprinted
(With a new Introduction and Index by James D. McCawley): Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1992.